

Sprawozdanie z XX Kongresu Europejskiego i Porównawczego Prawa Konstytucyjnego „Development of Constitutional Law through Constitutional Justice: Decisions and Their Impact on Constitutional Culture” (Gdańsk, 20–23 września 2018 r.)

Przez osiemnaście lat Wydział Prawa Uniwersytetu w Ratyzbonie (Niemcy) był organizatorem międzynarodowego Kongresu Europejskiego i Porównawczego Prawa Konstytucyjnego. *Spiritus movens* idei i jej realizacji jest niezmiennie prof. R. Arnold – od 2008 r. kierownik katedry Jean Monnet *ad personam* w zakresie „stosunki prawne Unii Europejskiej z Europą Centralną, Wschodnią i Południowo-Wschodnią” (wcześniej – od 1978 r. kierownik katedry w zakresie szeroko rozumianych dyscyplin prawa publicznego, a od 1999 r. kierownik katedry Jean Monnet w zakresie prawa europejskiego). Profesor R. Arnold od lat związany jest silnymi więzami współpracy naukowej także ze środowiskiem polskiej nauki prawa, czego wyrazem jest między innymi członkostwo (jako pierwszy członek zagraniczny) w Polskim Towarzystwie Prawa Konstytucyjnego oraz księga jubileuszowa w języku angielskim wydana dla niego przed dwoma laty na Uniwersytecie Gdańskim, zawierająca teksty kilkudziesięciu autorów z kilkunastu krajów¹. W ratyżbońskich kongresach wielokrotnie uczestniczyli także polscy konstytucjonaliści.

W 2017 r. zorganizowanie XIX Kongresu powierzone zostało – po raz pierwszy – ośrodkowi spoza Ratyzbony. Roli tej podjął się mołdawski

¹ *Transformation of law system in Central, Eastern and Southeastern Europe in 1989–2015. Liber amicorum in honorem Prof. Dr. Dres. H.C. Rainer Arnold*, ed. A. Szmyt, B. Banaszak, Gdańsk 2016.

Trybunał Konstytucyjny, gromadząc – jak co roku – nadzwyczaj renomowane kręgi uniwersyteckie i trybunałów konstytucyjnych z zakresu sądownictwa i nauki prawa (Kiszyniów, 8–9 czerwca 2017 r. – „Constitutional Justice and Evolution of Individual Rights”). Pokongresowe materiały ukazały się właśnie w Ratyzbonie jako kolejny tom w serii publikacyjnej *Entwicklungen im Europaeischen Recht. Developments in European Law. Développements en Droit Européen*². Dodajmy, że publikowane są także materiały z poprzednich kongresów – za 2016 r. w Koszycach na Słowacji³, a za 2015 r. we wspomnianej serii ratyzbońskiej⁴. Wspominamy tu tylko o ostatnich latach.

Na Kongresie kiszyniowskim zorganizowanie kolejnego – jubileuszowego, tj. dwudziestego – Kongresu powierzone zostało Uniwersytetowi Gdańskiemu, a ściślej Katedrze Prawa Konstytucyjnego i Instytucji Politycznych z Wydziału Prawa i Administracji. Rolę organizatorów pełnili tu prof. A. Szmyt i dr A. Rytel-Warzocha. Współorganizatorem patronującym był prof. R. Arnold z Ratyzbony. Dodajmy na marginesie, że kolejny, dwudziesty pierwszy Kongres zorganizowany ma być w Madrycie (Hiszpania). Kongres gdański, tak jak poprzednie, zgromadził około sześćdziesięciu uczestników z wielu państw Europy. Realizacja przedsięwzięcia była finansowo możliwa dzięki środkom uniwersyteckim (rektorskim, dziekańskim i katedralnym) oraz wsparciu amerykańskiego sponsora (The Federalist Society for Law and Public Policy Studies). Uczestników Kongresu gościł hotel Hanza w sercu starego Gdańska, nad Motławą, obok historycznego Żurawia. Obrady w pierwszym dniu Kongresu toczyły się po sąsiedzku w dużej i małej sali konferencyjnej Ośrodka Kultury Morskiej (jednostki Narodowego Muzeum Morskiego w Gdańsku) – w dużej sali obrady plenarne, a następnie panelu angielskojęzycznego; w małej sali obrady panelu francuskojęzycznego. W drugim dniu obrad uczestników Kongresu gościł zaś Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego, w auli z piękną kopią arcydzieła malarskiego „Sąd Ostateczny” Hansa Memlinga. Uczestnicy Kongresu w ramach programu

2 Hrsg. R. Arnold, Regensburg 2018.

3 *Constitutional justice and politics. Central, Eastern and South-Eastern Europe constitutionalism between identity and Europeanization*, ed. A. Brösl, Koszyce 2018 (w druku).

4 *Constitutional courts and ordinary courts: cooperation or conflict?*, Hrsg. R. Arnold, H. Roth, Regensburg 2017.

kulturalnego mieli możliwość zwiedzenia katedry oliwskiej i wysłuchania w jej budynku koncertu organowego, zwiedzenia starówki gdańskiej, w tym słynnego Dworu Artusa obok fontanny z rzeźbą Neptuna, a także muzeum w Europejskim Centrum Solidarności.

Gdańscy organizatorzy Kongresu jako motyw przewodni obrad zaproponowali spojrzenie na rozwój konstytucyjny przez pryzmat „wielkich rozstrzygnięć” trybunałów konstytucyjnych w ich narodowym zróżnicowaniu i kształtujących się linii orzeczniczych. Korespondowało to z utrwaloną tradycją wcześniejszych kongresów, by koncentrować się, choć w różnych kontekstach, na roli sądownictwa konstytucyjnego. Podejściu temu sprzyja zawsze fakt, że „ratyzbońskie kongresy” gromadzą w dużej mierze aktualnych i byłych prezesów (wiceprezesów) trybunałów konstytucyjnych, aktualnych i byłych sędziów tychże trybunałów, ekspertów z gremiów kierowniczych i doradczych wyższego szczebla tychże trybunałów, a także przedstawicieli sądów najwyższych i administracyjnych z poszczególnych krajów, jak również przedstawicieli nauki uniwersyteckiej, zainteresowanych zwłaszcza omawianymi problemami.

Kongres gdański zgromadził ponad czterdziestu uczestników zagranicznych z dwudziestu krajów oraz kilkunastu uczestników z Polski. Byli to – z zagranicy – B. Dedja, A. Vorpsi, O. Toma (Albania), O. Bresky, A. Vashkevich (Białoruś), B. Kostadinow, G. Solanec (Chorwacja), J. Zemánek (Republika Czeska), M. Disant, C. Grewe, J. Rideau (Francja), G. Papuashvili, K. Vardzelashvili (Gruzja), R. Arnold, T. Fickentscher (Niemcy), V. Colcelli, G. Mangione (Włochy), E. Hasani (Kosowo), T. Birmontiene, D. Žalimas, I. Daneliene (Litwa), L. Heuschling, S. Rodin (Luksemburg), A. Bâiesu, R. Secrieru, A. Tanase, V. Vasilev, V. Zaporojan (Mołdawia), D. Drašković (Czarnogóra), E. Smith (Norwegia), E. Chelaru, M. Criste, B. Selejan-Gutan, S.E. Tănâsesecu (Rumunia), A. Bröstl (Słowacja), D. Solana (Hiszpania), J. Nerqelius (Szwecja), S. Esen Arnwine (Turcja), V. Muraviov, N. Mushak, I. Slidenko (Ukraina). Ponad połowa wymienionych to ściśle kierownictwo i sędziowie trybunałów konstytucyjnych. Stronę polską Kongresu stanowili aktualni lub byli sędziowie Trybunału Konstytucyjnego (L. Garlicki, M. Wyrzykowski, P. Tuleja) oraz A. Bień-Kacała, K. Witkowska-Chrzczonek, M. Florczak-Wątor, M. Jackowski, R. Piotrowski, J. Stelina, A. Szmyt, Z. Witkowski, K. Wójtowicz, M. Derlatka, A. Rytel-Warzocho i M. Serowaniec. W Kongresie

udział wzięli także pozostali pracownicy naukowcy Katedry Prawa Konstytucyjnego i Instytucji Politycznych Uniwersytetu Gdańskiego (P. Uziębło, M. Wiszowaty, K. Grajewski, A. Gajda).

Pierwszego dnia obrady plenarne Kongresu w imieniu władz Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego otworzył prodziekan prof. P. Uziębło, witając uczestników i nawiązując do idei „kongresów ratyżbońskich”. W imieniu władz rektorskich Uniwersytetu Gdańskiego w części otwarcia Kongresu głos zabrała prorektor Uniwersytetu Gdańskiego prof. A. Machnikowska (z Wydziału Prawa i Administracji). W imieniu władz miasta głos zabrał prezydent Gdańska P. Adamowicz. W swym wystąpieniu nawiązał do idei Gdańska jako „miasta wolności i solidarności”, przypominając między innymi, że to właśnie w Gdańsku w 2016 r. zorganizowane zostały uroczystości obchodów trzydziestolecia polskiego Trybunału Konstytucyjnego, gdy z uwagi na uwarunkowania polityczne w Warszawie okazało się to niemożliwe. Część powitalną swym wystąpieniem zamknął prof. R. Arnold, przedstawiając zgromadzonym wszystkich przybyłych uczestników Kongresu oraz przywołując główne problemy debat kongresowych z poprzednich spotkań.

Po części powitalnej uczestnicy Kongresu wysłuchali dwóch głównych referatów otwierających tegoroczną debatę. Jako pierwszy – w imieniu strony polskiej – prof. L. Garlicki wygłosił referat pt. „Constitutional Court of Poland – 1996–2016”, następnie – jako współorganizator ratyżboński – prof. R. Arnold przedstawił referat pt. „Evolution of constitutional law through jurisprudence: the example of Germany”.

Wystąpienie prof. L. Garlickiego („Polski Trybunał Konstytucyjny – 1996–2016”) poświęcone było identyfikacji najważniejszych pojęć i doktryn wypracowanych w orzecznictwie polskiego Trybunału Konstytucyjnego w ciągu trzech dekad jego istnienia. W historii Trybunału referent wyróżnił trzy główne okresy:

- 1) 1986–1989 – Trybunał powstał w ostatnim okresie rządów komunistycznych w Polsce. Mimo początkowego ograniczenia uprawnień i jurysdykcji Trybunałowi udało się opracować interesujące orzecznictwo, głównie zorientowane na relacje między ustawami a regulacjami rządowymi;
- 2) 1989–1997 – Trybunał (w częściowo odnowionym składzie) wszedł w pierwszą fazę postkomunistycznej transformacji. Musiał zmierzyć

się z mozaiką regulacji konstytucyjnych, w której „stara” konstytucja z 1952/76 r.⁵ współistniała z serią poprawek do konstytucji przyjętych w 1989 i 1990 r. Stworzyło to sytuację pewnej „konstytucyjnej próżni”, w związku z czym Trybunał Konstytucyjny musiał stworzyć nowe konstytucyjne podwaliny ustroju Rzeczypospolitej Polskiej. Trybunał odniósł się do nowo przyjętych zasad konstytucyjnych, takich jak – po pierwsze – klauzula *Rechtsstaat*, którą użył jako narzędzia do wypełnienia luk i aktualizacji interpretacji „starych” przepisów konstytucyjnych. Był to okres wzmożonego aktywizmu sądowego, który wymuszony był przedłużającą się debatą polityczną i pracami nad nową konstytucją. Nowe orzecznictwo było szeroko przywoływane w procesie przygotowywania Konstytucji, co ugruntowało niekwestionowaną legitymację Trybunału Konstytucyjnego;

- 3) 1997–2015 – Konstytucja z 17 października 1997 r.⁶ potwierdziła i umocniła pozycję Trybunału Konstytucyjnego. Jednocześnie Trybunał musiał dostosować się do działania w „normalnym” kontekście konstytucyjnym. Znacznie mniej miejsca było w tym okresie na tworzenie twórczych konstrukcji konstytucyjnych, dlatego Trybunał skupił się raczej na orzecznictwie niż na interpretacji nowych przepisów konstytucyjnych. W dalszym ciągu jednak istniała pewna przestrzeń dla nowych propozycji i koncepcji; nowa Konstytucja wymagała absorpcji w regularnym działaniu wszystkich trzech władz. Pomimo że *Rechtsstaat* nadal zajmowało centralne miejsce w orzecznictwie Trybunału, inne koncepcje (takie jak zasada równości, prywatności i – do pewnego stopnia – godności ludzkiej) również zaczęły odgrywać widoczną rolę. Większość orzecznictwa związana była z interpretacją i stosowaniem praw podstawowych, podczas gdy orzecznictwo instytucjonalne pozostało mniej rozwinięte i opracowywane z większą nieśmiałością. Z drugiej strony Trybunał zaproponował ciekawe podejście do konstytucyjnych aspektów integracji europejskiej i przystąpienia Polski do Unii Europejskiej.

5 Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dn. 22 VII 1952 r., Dz.U. 1976, nr 7, poz. 36 tekst jedn. ze zm.

6 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 2 IV 1997 r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 ze zm., dalej: „Konstytucja”.

Profesor L. Garlicki podkreślił, że dopiero po „podwójnych wyborach” w 2015 r. Trybunał stanął w obliczu najbardziej dramatycznego kryzysu. Nowa większość rządząca rozpoczęła ogólną konfrontację z Trybunałem, który wydał kilka przełomowych orzeczeń pod koniec 2015 r. i w roku 2016. Połączenie działań legislacyjnych i personalnych zmian w składzie Trybunału spowodowało jednak jego częściową neutralizację i absorpcję w nowym kontekście politycznym. Przyszłość dopiero pokaże, czy i jak „nowy Trybunał” będzie w stanie stawić czoła temu wyzwaniu. W każdym razie orzecznictwo opracowane przez „stary Trybunał” koncentruje się na kilku zasadniczych problemach. Jak już wspomniano, to właśnie klauzula *Rechtsstaat* zawsze zajmowała w nim szczególną pozycję. Równie rozwinięte było orzecznictwo dotyczące zasady równości, a także – niezmiennie stabilne – stanowisko Trybunału w sprawie relacji między ustawami uchwalanymi przez parlament a regulacjami rządowymi. Wreszcie – jak podkreślił referent – Trybunał zajął się również niektórymi problemami „europejskimi”, próbując połączyć oba bieguny niekończącej się debaty na temat granic integracji.

Profesor L. Garlicki uwypuklił, że klauzula *Rechtsstaat* została początkowo przyjęta w poprawce konstytucyjnej z grudnia 1989 r., a następnie powtórzona w art. 2 Konstytucji z 1997 r. Nie jest łatwo zrekonstruować intencje twórców klauzuli z 1989 r. – większość z nich rozumiała nowy przepis jako polityczno-ideologiczną deklarację symbolizującą przywiązanie do zachodnioeuropejskich wartości konstytucyjnych. Dopiero Trybunał Konstytucyjny „wykorzystał okazję” i skupił się na konstytucyjnych aspektach tej klauzuli. Wysiłek ten był jedynie częścią ogólnej próby przekształcenia przepisów konstytucyjnych w rzeczywiste normy odniesienia, które mogłyby być stosowane i egzekwowane przez sądy i sędziów. Ponieważ większość „starych” przepisów konstytucyjnych nie miała szans na taką jurydyzację, Trybunał zwrócił uwagę na nowe klauzule generalne wprowadzone poprawką grudniową. W skrócie: stanowisko Trybunału opierało się na założeniu, że klauzulę *Rechtsstaat* należy rozumieć jako zbiór kilku bardziej szczegółowych norm i zasad. Chociaż żadna z nich nie została wyraźnie włączona do tekstu Konstytucji, stanowią one oczywistą i niezbędną istotę „państwa opartego na rządach prawa”. W związku z powyższym, jak podkreślił referent, wszystkie te normy i zasady

powinny być uznane za integralne elementy Konstytucji, tj. za prawnie wiążące normy rangi konstytucyjnej. Innymi słowy, ich moc prawna jest wyższa niż ustaw zwykłych, a Trybunał Konstytucyjny i inne sądy mogą egzekwować je w procesie interpretacji (*verfassungskonforme Auslegung*) oraz/lub uchylania ustaw. Lista takich „skonstytucjonalizowanych” norm i zasad pozostaje otwarta, a misją Trybunału Konstytucyjnego jest ustalenie jej zakresu i treści. Początkowo orzecznictwo koncentrowało się na tzw. proceduralnych aspektach praworządności. Trybunał Konstytucyjny opracował tu kilka „zasad przyzwoitego ustawodawstwa”, takich jak: zakaz ustaw retroaktywnych, ochrona praw nabytych, wymóg minimalnego *vacatio legis* i wreszcie, co nie mniej ważne, wymogi dotyczące precyzji i dostępności przepisów prawnych. W 1994 r. Trybunał Konstytucyjny zaczął opracowywanie koncepcji proporcjonalności jako kolejnego elementu rządów prawa. Intencją Trybunału było usunięcie niedociągnięć typowych dla procesu prawodawczego w pierwszym okresie transformacji. Jednocześnie inspiracje czerpano z orzecznictwa innych trybunałów konstytucyjnych (przede wszystkim niemieckiego *Bundesverfassungsgericht*), a także dwóch sądów europejskich – Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

Referent zwrócił uwagę, że mniej rozwinięte i bardziej kontrowersyjne były próby rozszerzenia interpretacji klauzuli *Rechtsstaat* na istotę praw podstawowych. Trybunał zajął się pojęciami takimi jak prywatność, godność ludzka i wreszcie prawo do życia (tym ostatnim w problematycznym orzeczeniu z 1997 r. dotyczącym aborcji⁷). Orzecznictwo to nie zostało pozbawione istotnego znaczenia, jednak ponieważ zaczęło się rozwijać dopiero w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych, przyjęcie nowej Konstytucji usunęło istniejące luki, zwalniając tym samym Trybunał od nadmiernego aktywizmu. Nowa Konstytucja wyznaczyła nowy okres w orzecniczej działalności Trybunału Konstytucyjnego w Polsce. Ponieważ jednak w Konstytucji nie przez przypadek ponownie przyjęto klauzulę *Rechtsstaat*, pozostała ona jedną z najważniejszych norm odniesienia. Chociaż Trybunał był bardziej powściągliwy w „odkrywaniu” całkowicie nowych elementów klauzuli, odwoływał się do niej przy wielu okazjach. Z pewną przesadą można zauważyć, że jeśli nie istniała żadna

7 Orzeczenie TK z 28 V 1997 r., K 26/96, OTK ZU 1997, nr 2, poz. 19.

wyraźna konstytucyjna podstawa do podjęcia decyzji, Trybunał usiłował znaleźć taką podstawę w twórczej interpretacji klauzuli „praworządności”. Innymi słowy, stała się ona „domyślnym przepisem” używanym przy wielu okazjach i w różnych kontekstach. Sprawa lustracyjna z 2007 r. stanowi jeden z najbardziej dramatycznych przykładów jej zastosowania.

Wreszcie prof. L. Garlicki przedstawił aktywność Trybunału Konstytucyjnego w obszarze „unijnym”. „Orzecznictwo unijne” jest znacznie nowsze, ponieważ rozwinęło się dopiero w okresie akcesji Polski do Unii. Jego ogólny kierunek był wyraźnie proeuropejski: nigdy nie kwestionowano integracji i wynikających z niej ograniczeń suwerenności. Jednocześnie jednak Trybunał często próbował wypracować rozwiązania kompromisowe. Był to sposób na wysyłanie „sygnałów dymnych” do Brukseli i Luksemburga (K. Kowalik-Bańczyk) wskazujących na kwestie, które byłyby nie do zaakceptowania w świetle polskiej Konstytucji. Żaden z wyroków nie zawierał jednak deklaracji o niekonstytucyjności traktatu akcesyjnego⁸ lub Traktatu z Lizbony⁹ (jedynym wyjątkiem był wyrok z 2005 r. w sprawie Europejskiego Nakazu Aresztowania¹⁰, ale jego głównym celem było zmuszenie do przyjęcia odpowiedniej poprawki do Konstytucji) i żaden z tych aktów (jak również późniejsze środki stabilizacji gospodarczej) nie był nigdy poważnie atakowany przez Trybunał.

Drugi z głównych referentów – prof. R. Arnold – scharakteryzował w swym wystąpieniu „Ewolucję prawa konstytucyjnego w drodze orzecznictwa na przykładzie Niemiec”. Podkreślił, że konstytucje są żywymi instrumentami, które muszą odpowiednio spełniać swoją funkcję przez długi czas. Niezbędne dostosowanie tekstu do zmieniającej się rzeczywistości jest dokonywane przez zmianę konstytucji lub odpowiednią interpretację jej przepisów. Niemiecka ustawa zasadnicza w ciągu niemal siedemdziesięciu lat istnienia została zmieniona ponad sześćdziesiąt razy, a zmiany dotyczyły ponad stu artykułów. Federalny Trybunał Konstytucyjny wydał w ciągu sześćdziesięciu siedmiu lat około ośmiu tysięcy decyzji merytorycznych (poza bardzo licznymi uchwałami odrzucającymi indywidualne skargi), określił strukturę konstytucji i podjął znaczną liczbę dogmatycznych,

8 Dz.U. 2004, nr 90, poz. 864.

9 Dz.U. 2009, nr 203, poz. 1569.

10 Wyrok TK z 27 IV 2005 r., OTK ZU 2005, seria A, nr 4, poz. 42.

kluczowych kroków, które wniosły istotny wkład w koncepcyjny rozwój prawa konstytucyjnego. Niemiecki trybunał uzupełnił pisany tekst konstytucji, uwypuklając jej „niepisane” części, ugruntował pozycję ludzkiej godności i wolności jako podstawowych wartości oraz zasadę rządów prawa jako fundamentu ustroju państwa. Dokonał internacjonalizacji praw podstawowych, dostosowując je do wspólnej międzynarodowej orientacji, jak również próbował znaleźć równowagę między prawem ponadnarodowym i krajowym. Referent podkreślił, że Federalny Trybunał Konstytucyjny rozszerzył koncepcję praw podstawowych, tradycyjnie postrzeganych jako prawa podmiotowe będące narzędziem obrony przed władzą państwową, w kierunku spójnego porządku obiektywnych wartości, punktu wyjścia do konstytucjonalizacji wszystkich gałęzi prawa¹¹ oraz koncepcji zobowiązania państwa do aktywnej ochrony wartości praw podstawowych¹². Co więcej, Federalny Trybunał Konstytucyjny dokonał internacjonalizacji praw podstawowych, dostosowując je do europejskiej konwencji praw człowieka¹³. Pojęcie tożsamości konstytucyjnej jest zaś postrzegane przez orzecznictwo jako granica wpływu prawa Unii Europejskiej na prawo krajowe (Traktat z Lizbony z 2009 r.).

W odróżnieniu od wartości – instytucje nie przeszły ewolucji w drodze orzecznictwa, ale były modernizowane poprzez formalną reformę konstytucyjną. Niemniej jednak orzecznictwo Federalnego Trybunału Konstytucyjnego było równie ważne dla wypracowania zasad współpracy instytucjonalnej (na przykład w kwestii lojalności federalnej¹⁴ czy federalnej solidarności¹⁵).

Po przerwie kawowo-rekreacyjnej (w czasie której z dużego tarasu restauracyjnego na czwartym piętrze można było podziwiać między innymi bliską panoramę Wyspy Spichrzów, Ołowianki, gdańskiej mariny na Motławie czy architekturę Długiego Pobrzeża) obrady kongresowe toczyły się

11 Zob. wyrok FTK z 15 I 1958 r. w sprawie Lüth, BVerfGE 7, 198.

12 Zob. wyrok FTK z 25 II 1975 r. w sprawie Abortion I, BVerfGE 39, 1; wyrok FTK z 8 VIII 1978 r. w sprawie Kalkar I, BVerfGE 49, 89; wyrok FTK z 20 XII 1979 r. w sprawie Mühlheim-Kärlich, BVerfGE 53, 30.

13 Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dn. 4 XI 1950 r., Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284. Zob. wyrok ETPC z 26 II 2004 r. w sprawie Görgülü p. Niemcom, skarga nr 74969/01.

14 Zob. wyrok FTK z 21 V 1952 r. w sprawie Wohnungsbau, BVerfGE 1, 299.

15 Zob. wyrok FTK z 11 XI 1999 r. w sprawie Finanzausgleich III, BVerfGE 101, 158.

w dwóch równoległych panelach językowych, angielskim i francuskim, co powtórzono także w turze obrad poobiednich. Panelowi angielskojęzycznemu przewodniczył w pierwszej turze prof. D. Žalimas (prezes Sądu Konstytucyjnego Litwy), w drugiej A. Tanase (były prezes Trybunału Konstytucyjnego Mołdowy, obecnie członek Komisji Weneckiej), obu zaś panelom francuskojęzycznym przewodniczyła prof. C. Grewe (była wiceprezes Rady Konstytucyjnej, aktualnie na Uniwersytecie w Strasburgu). W drugim dniu obrady kongresowe otworzył prof. J. Stelina, jako dziekan Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego nawiązując do rozwoju Wydziału. Obradom w części merytorycznej przewodniczył prof. L. Garlicki, a konkluzji merytorycznych obrad Kongresu dokonał prof. R. Arnold.

Liczni uczestnicy Kongresu nadesłali wcześniej abstrakty swych referatów lub tytuły przygotowanych wystąpień w debacie, które po powieeleniu zostały udostępnione wszystkim zainteresowanym w tece materiałów kongresowych. W niniejszym sprawozdaniu nie ma potrzeby prezentacji ich meritum, jako że – w wersji ostatecznej – zostaną opublikowane w 2019 r. przez Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego jako tom materiałów pokongresowych w języku angielskim (częściowo francuskim) pod redakcją R. Arnolda, A. Rytel-Warzochoy i A. Szmyta. W sprawozdaniu z Kongresu wydaje się wystarczające wskazanie jedynie nazwisk autorów i tytułów ich referatów.

Poza wskazanymi już wystąpieniami L. Garlickiego i R. Arnolda były to (z abstraktami): „Development of constitutional law through constitutional justice: Norway” (E. Smith), „The concept of the jurisprudential constitution” (D. Žalimas), „Impeachment as a constitutional sanction: Lithuanian experience” (T. Birmontiene), „The role of constitutional justice in developing the culture of constitutional change” (I. Danélien ), „The contribution of the Czech Constitutional Court to the European constitutional culture” (J. Zem nek), „La neutralit  économique de la Constitution en Croatie” (B. Kostadinov), „Le rôle de la Cour constitutionnelle de la Roumanie dans la formation d’une culture constitutionnelle” (E. Chelaru), „Landmark decisions of the Constitutional Court of Romania and their impact on the political regime” (S.E. T n sesecu, B. Selejan-Gutan), „The Court of Justice of the EU and European constitutional culture” (S. Rodin), „Interpretation of law within EU integration processes. The case of the relationship between

the Italian Constitutional Court and EU law” (V. Colcelli), „L’apport du Conseil Constitutionnel français aux rapports entre l’ordre juridique de l’Union Européenne et l’ordre juridique français” (J. Rideau), „Constitutional approach to Catalonia crisis in Spain” (D. Solana), „Defenseless constitutional democracy – the case of Poland” (M. Wyrzykowski), „Access to a constitutional justice in the multiple jurisdictions circumstances” (O. Bresky), „Landmark decisions in the history of the Constitutional Court of the Slovak Republic” (A. Brörtl, L. Gajdošiková), „L’intervention du juge constitutionnel Roumain pour garantir l’accès libre á la justice” (M. Criste), „Evolutions récentes de la jurisprudence constitutionnelle en République de Moldova” (A. Bäiesu), „L’impact des grandes decisions des cours constitutionnelles sur la Culture juridique. Une reflexion illustrée par la jurisprudence constitutionnelle allemande” (C. Grewe), „Liberal constitutionalism and judicialization of politics” (A. Bień-Kacała), „Constitutional courts and limits on the constituted power: Indian and Turkish cases” (S.E. Arnwine), „Constitutional jurisdiction of the EU Court of Justice” (N. Mushak, V. Muraviov).

Wiele wystąpień obejmowało materię sygnalizowaną wcześniej jedynie nadesłanym tytułem, by wymienić tu: „Features of human rights protection by the Constitutional Court of Ukraine” (I. Slidenko), „Self-imposed limitations on constitutional jurisdiction: the case of the Special Court for Kosovo” (E. Hasani), „The impact of constitutional justice in transforming the constitutional culture in Albania” (A. Vorpsi), „Le contrôle de la constitutionnalité des omissions législatives dans la jurisprudence constitutionnelle de la République de Moldova” (V. Zaporojan), „Justice constitutionnelle et development de la culture constitutionnelle. Observations sur la situation française” (M. Disant), „Constitutional referendum in Poland and primary constituent power” (M. Jackowski), „The Constitutional Court of Montenegro as a guardian of the constitutional order and human rights and liberties” (D. Drašković), „The concept of independent courts; a constitutional view on the EU – Polish conflict” (J. Nergelius), „Challenges of the Europeanisation of the Croatian Constitutional Court practice” (G. Selanec). Warto nadmienić, że niektórzy uczestnicy Kongresu (z polskiej strony R. Piotrowski i P. Tuleja) wystąpili w dyskusji

bez wcześniejszego zgłoszenia referatu, zapowiadając nadesłanie pełnego tekstu do publikacji pokongresowej.

Anna Rytel-Warzocha – dr; Katedra Prawa Konstytucyjnego i Instytucji Politycznych Uniwersytetu Gdańskiego (adiunkt)

Andrzej Szmyt – prof. dr hab.; Katedra Prawa Konstytucyjnego i Instytucji Politycznych Uniwersytetu Gdańskiego (kierownik katedry)

Bibliografia

Constitutional justice and politics. Central, Eastern and South-Eastern Europe constitutionalism between identity and Europeanization, ed. A. Brörtl, Koczycze 2018 (w druku).

Constitutional courts and ordinary courts: cooperation or conflict?, ed. R. Arnold, H. Roth, Regensburg 2017.

Entwicklungen im Europaeischen Recht. Developments in European law. Développements en Droit Européen, Hrsg. R. Arnold, Regensburg 2018.

Transformation of law system in Central, Eastern and Southeastern Europe in 1989–2015. Liber amicorum in honorem Prof. Dr. Dres. H.C. Rainer Arnold, ed. A. Szmyt, B. Banaszak, Gdańsk 2016.